

शाह वंशका केही राजाहरूका राज्यकालका विषयमा विचार

—सूर्यविक्रम ज्ञवाली

गोरखा वंशावलीको योगी नरहरि नाथले लेख्नुभएको परिचयमा द्रव्य शाहदेखि नरभूपालसम्मका राजाहरूको राज्यकाल सोही वंशावलीबाट तल सारेबमोजिम लेखिएको छ ।

डम्बर शाह	१५५५-१५६४	१६३३-१६४२	९ वर्ष
कृष्ण शाह	१५६४-१५७५	१६४२-१६५३	११ वर्ष
रुद्र शाह	१५७५-१५९१	१६५३-१६६९	१६ वर्ष
पृथ्वीपति शाह	१५९१-१६३८	१६६९-१७१६	४७ वर्ष
वीरभद्र शाह	०	०	० वर्ष
नरभूपाल शाह	१६३८-१६६४	१७१६-१७४२	२६ वर्ष
			१८२.७

श्री ५ द्रव्य शाह (शाके १४८१)	११
श्री ५ पुरन्दर शाह	३५
श्री ५ छत्र शाह	.७
श्री ५ राम शाह	२७
श्री ५ डम्बर शाह	९
श्री ५ कृष्ण शाह	११
श्री ५ रुद्र शाह	१६
श्री ५ पृथ्वीपति शाह	४७
श्री नायक वीरभद्र शाह	०
श्री ५ नरभूपाल शाह (शाके १६६३.७)	२६

उपर्युक्त लेखाइमा शाके १४८१ देखि १६६४ सम्म तथा इस्वी सन् १५५९ देखि १७४२ सम्मका वर्षको योग १८३ भएता पनि छत्र शाहको राज्य-काल केवल सात महीना हो भन्ने हामीलाई थाहा हुनाले १८३ बाट पाँच महीना झिकिदिएपछि बाँकी १८२ वर्ष ७ महीना रहन्छ । यसरी लेख्नाले लेखाइ यथार्थसित अधिक मिल्ने हुनाले पनि यसरी नै लेखिएको हो ।

सोही परिचयको प्रथम पृष्ठमा “द्रव्य शाहदेखि नरभूपाल शाहसम्म १० पुस्ताको १८२ वर्ष ७ महीनाको यथार्थ वृत्त सूत्र रूपमा स्पष्ट छ ।” भनी योगीजीले भन्नु भएको छ । उपर्युक्त कुरालाई शाके तथा इस्वी संवत्मा लेखदा त्यसलाई तल लेखिएका रूपमा व्यक्त गर्न सकिन्छ ।

	शाके	इस्वी	
द्रव्य शाह	१४८१-१४९२	१५५९-१५७०	११ वर्ष
पुरन्दर शाह	१४९२-१५२७	१५७०-१६०५	३५ वर्ष
छत्र शाह	१५२७-१५२८	१६०५-१६०६	सात महिना
राम शाह	१५२८-१५५५	१६०६-१६३३	२७ वर्ष

उपर्युक्त राजाहरूका राज्यकालका विषयमा केही अधिसम्म पनि वंशावलीका कथनमा हामीले विश्वास गर्नुपरेको थियो । तर यसो यी राजाहरूका विषयमा केही प्रामाणिक नयाँ कुरा चाल पाइएका हुनाले उपर्युक्त परम्परागत राज्यकालमा केही परिवर्तन गर्नुपर्ने आवश्यक देखिएको छ तथा तिनको विचार गर्ने तथा ती कुराको प्रचार गर्ने यो लेखको उद्देश्य हो ।

राम शाहका गोर्खामा भएका दुइ शिलालेख योगी नरहरि नाथले प्राप्त गरी प्रकाशित गर्नुभएको छ । यी संवत् २०१२. १९५५ तिर छापिएका थिए । यिनीमध्ये एउटा हामीले चर्चा गर्न लागेका विषयका निम्ति अत्यन्त महत्त्वपूर्ण भएको हुनाले त्यसलाई यहाँ इतिहास प्रकाश अङ्क १ पृष्ठ ४० बाट उद्धृत गरिन्छ ।

श्री गणेशायनमः॥ बसुबाणशिवाननचेन्दुयुते
नृपशालिवाहसमये विगते ॥ विदधे नृप राम
मठं कुतुकात् शुचि दशमीयुक्त रवौ नभसि ॥

श्री शाके १५५८

रामश्रांकरसेद्वतीतसमये श्री विक्रमार्कस्य वं
शुद्धे भाषणभासि भानुदिवसे युक्ते दशम्यां तथा ॥
चक्रे राममहीपतिर्मठमसावानंदसंदोहनं
श्रीमच्छंकरपावपद्मरजसा पूतः सदा शत्रुजित् ॥

यसमा शाके १५५८ को श्रावण महीनामा (इ० १६३६
मा) राम शाहले मठ बनाएको कुरा लेखिएको छ ।
माथिको गोरखा वंशावली अनुसार बनाएका सारणीमा
शाके १५५५ १६३३ मा राम शाहको राजत्वकाल
सकिएको कुरा लेखिएको छ । यो लेखबाट उनी शाके
१५५८ १६३६ सम्म जीवित भएको कुरो प्रमाणित
हुन्छ ।

सो सम्बन्धमा एउटा अर्को विचारणीय कुरा छ ।
त्यो के हो भने आजसम्म गोर्खासित सम्बद्ध जति वंशा-
वली देख्ने मौका लेखकलाई परेको छ । ती सबैमा राम
शाहले २७ वर्ष राज्य गरे भनी लेखिएको छ तथा
उनको मृत्यु शाके १५५५ १६३३ मा भयो भनी लेखि-
एको छ । यो दृष्टिले विचार गर्दा उपर्युक्त शिलालेखको
आविष्कार अत्यन्त महत्त्वपूर्ण भएको कुरा हामी चाल
पाउँछौ ।

माथि उद्धृत गरेका शिलालेखबाट शाके १५५८
१६३६ सम्म राम शाह जीवित भएको कुरा प्रमाणित
भए उनका राजत्वकालको कहिले अन्त्य भयो भन्ने प्रश्न
उठ्छ । त्यसको निश्चित उत्तर अहिले हामीलाई प्राप्त
छैन तर वंशावलीबाट प्राप्त तिथिमिति औ पाइएका
केही प्रमाणहरूका अध्ययनद्वारा हामी १६३६ नै राम
शाहका शासनको अन्तिम वर्ष हो भन्ने कुराको अनुमान
गर्न सक्छौ । यसका निमित्त राम शाहका उत्तराधिकारी
राजाहरूका राज्यकालका विषयमा केही विचार गर्ने
आवश्यकता देखिन्छ ।

माथि उल्लिखित सूचीका अन्तिम राजा नरभूपाल
शाहको राज्य अवधिका विषयमा प्रायः सबै वंशावलीले
२६ वर्ष भनेका छन् । एक दुई वंशावलीमा २६ वर्ष
८ महीना भनिएको छ । सो आठ महीनालाई अहिले

हामीले विचार नगरे तापनि काम चल्ने हुनाले नरभूपाल
शाहका राज्यकालका विषयमा पनि सबै वंशावलीको
ऐकमत्य छ भने हुन्छ । वीरभद्र शाहका विषयमा गोरखा
वंशावली तथा अरू धेरै वंशावलीमा उनको राजा न
हुँदै मृत्यु भएको कुरा लेखिएको छ तथा यो कुरा नै सत्य
हुनाले वीरभद्र शाहको राज्यकाल योगी नरहरि नाथले
भने झै शून्य वर्ष थियो भन्ने कुरा निश्चित हुन्छ ।

अब हामीले हेर्नुपर्ने राम शाहपछिका तथा वीर
भद्र शाहअधिका चार राजाहरूका विषयमा विविध
वंशावलीहरूको के भनाइ छ । सो हेरेपछि हामीलाई
विचार गर्ने सजिलो हुनेछ । केही वंशावलीहरूबाट
अब उपर्युक्त चार राजाको राज्यकालका विषयमा प्राप्त
संख्या तल लेखिन्छ ।

हाजसन वंशावली राइट-१८७७
(१८४३ अवि) पृष्ठ २७३-२८४

१ डम्बर शाह	९	९
२ कृष्ण शाह	१६	११
३ रुद्र शाह	११	१६
४ पृथ्वीपति शाह	४७	४७

राइट-१८७० इतिहास पृष्ठ २४ यौटा अर्को
पृष्ठ २८९-२९१ भाग ५ पृष्ठ ३७२ वंशावली

१ डम्बर	९	९	९
२ कृष्ण	१६	१६	१६
३ रुद्र	११	११	११
४ पृथ्वीपति	४७	४७	४७

माथिका अङ्कमा कृष्ण शाह तथा रुद्र शाहका
राज्यकालका अङ्कका विषयमा जो पार्थक्य देखिन्छ
त्यसको विचार अलि पछि गर्न थानी राखी पहिले
पृथ्वीपति शाहका राज्यकालका विषयमा विचार गरिन्छ ।

पृथ्वीपति शाहका पिता रुद्र शाहको विक्रम संवत्
१७३० ज्येष्ठ १६७३ को एउटा तमसुकको नकल
छापिएको छ । यो पहिले ऐतिहासिक पत्र संग्रह भाग-
२ मा वि. सं. २०२१ १९६४ मा छापियो । (पृष्ठ
१०-१५) फेरि उही वर्ष श्री देवीप्रसाद भण्डारीद्वारा
पूर्णिमा अङ्क २ मा छापियो । फेरि अर्को वर्ष योगी
नरहरि नाथद्वारा इतिहास प्रकाश भाग ५ (पृष्ठ ५३)
मा छापियो । यसबाट १६७३ सम्म रुद्र शाह जीवित

भएको प्रमाणित हुन्छ । नरभूपाल शाहको मृत्यु १७४२ मा भयो । ई दुइ मितिको अन्तर ६९ वर्ष भयो । नरभूपाल शाहले २६ वर्ष राज्य गरेको कुरा सबै वंशावलीद्वारा स्वीकृत छ । यो २६ वर्ष ६९ वर्षबाट झिक्यो भने ४३ वर्ष बाँकी रहन्छ । यताबाट रुद्र शाहको राज्यकालको अन्तिम वर्ष १६७३ रहेछ तथा पृथ्वीपति शाहले ४३ वर्ष औ नरभूपाल शाहले २६ वर्ष राज्य गरेछन् भनेर अनुमान गर्न केही आधार पाइन्छ ।

कृष्ण शाह तथा रुद्र शाहको राज्य-कालका विषयमा वंशावलीहरूका बहुमतका आधारमा कृष्ण शाहलाई १६ वर्षको नै राज्य-काल प्रदान गर्नुपर्छ । उसमाथि पनि सबैभन्दा पुरानो हाजसनको वंशावली १६ वर्षका पक्षमा छ । रुद्र शाहको राज्य अवधि अब १२ वर्षको हुन्छ किनभने ११ वर्ष वंशावलीहरूको बहुमत तथा सबैभन्दा पुरानो वंशावलीका साक्ष्यका आधारमा छ औ त्यसमा १६७३ का तमसुकको एक वर्ष जोर्दा १२ वर्ष हुन्छ ।

वंशावलीहरूमा पृथ्वीपति शाहको भोग वर्ष ४७ लेखिएको कारण पनि अब बुझिन्छ । वंशावलीकारहरूलाई गोर्खाली राजाहरूको शासन कालका विषयमा ४ वर्षको सन्देह भएछ औ सो मिलाउन उनीहरूले पृथ्वीपति शाहको सबैभन्दा लामो शासन कालमा ४ वर्ष थपि त्यसलाई ४७ वर्ष तुल्याई अझ लामो तुल्याएका रहेछन् ।

उपर्युक्त चार राजाहरूको राज्यकाल अब तल लेखे बमोजिम हुने भयो ।

शाके	सन्	वर्ष
डम्बर शाह	१५५८-१७६७	१६३६-१६४५ ९ वर्ष
कृष्ण शाह	१५६७-१५८३	१६४५-१६६१ १६ वर्ष

रुद्र शाह १५८३-१५९५ १६६१-१६७३ १२ वर्ष
पृथ्वीपति शाह १५९५-१६३८ १६७३-१७१६ ४३ वर्ष

कृष्ण शाह तथा रुद्र शाहका भोग वर्षको टुंगो लाउने उपाय वंशावलीहरूको बहुमत तथा प्राचीनतालाई मान्न परेको कारण अरू प्रमाण हाल उपलब्ध नभएर हो ।

डम्बर शाहका राज्य-कालका विषयमा सबै वंशावलीमा एकमत्य छ । त्यस कारण यसलाई पनि ९ वर्ष भनी स्वीकार गर्नु नै बढिया छ ।

शाके	सन्	वर्ष
द्रव्य शाह	१४८१-१४९२	१५५९-१५७० ११
पुरन्दर शाह	१४९२-१५२७	१५७०-१६०५ ३५
छत्र शाह	१५२७-१५२८	१६०५-१६०६ ७ महीना
राम शाह	१५२८-१५५८	१६०६-१६३६ ३०
डम्बर शाह	१५५८-१५६७	१६३६-१६४५ ९
कृष्ण शाह	१५६७-१५८३	१६४५-१६६१ १६
रुद्र शाह	१५८३-१५९५	१६६१-१६७३ १२
पृथ्वीपति शाह	१५९५-१६३८	१६७३-१७१६ ४३
वीरभद्र शाह	०	०
नरभूपाल शाह	१६३८-१६६४	१७१६-१७४२ २६

१८२ वर्ष ७ महीना

माथिको सारणी उति बलिया प्रमाणका आधारमा तैयार गर्न नसकिएको भए तापनि आधुनिक समयको आवश्यकतालाई यसले यो लेखका प्रारम्भमा लेखिएको वंशावलीहरूका अनुकूल सारणीभन्दा राम्ररी यो सम्बन्धको हाम्रो ज्ञानको प्रतिनिधित्व गर्छ भन्ने लेखकको विचार छ ।

